

УДК 377.13.78:[331.102.24:130.2]:336-057.87

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ В КОЛЕДЖАХ

*Пілевич Оксана Анатоліївна,
директор Ірпінського державного коледжу
економіки та права, аспірантка
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України*

*Пилевич Оксана Анатольевна,
Директор Ирпенского государственного колледжа
экономики и права, аспирантка
Института профессионально-технического образования
НАПН Украины*

*Pilevich Oksana Anatoliivna,
director of the Irpin State College of the Economy and Law,
post-graduate student of the Vocational and Technical Education Institute of
NAPS of Ukraine.*

У статті висвітлюється актуальне для професійної освіти питання формування професійної культури молодших спеціалістів з фінансів і кредиту у коледжах. Вперше зроблено ґрунтовний аналіз їхньої освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми з позицій компетентнісного і культурологічного підходів.

Автор звертає увагу на те, що освітньо-кваліфікаційна характеристика відображає структурно-функціональну модель молодшого спеціаліста з фінансів і кредиту, компонентами якої є їхні виробничі функції: фінансова, економічна, облікова, організаційно-виробнича, технічно-інформаційна, аналітична і організаційна. Зміст кожної функції розкрито через низку задач, узагальнених і візуалізованих дослідницею в статті у вигляді таблиці. Їх аналіз уможливив висновок, що цілком логічним буде використання в професійній підготовці молодших спеціалістів з фінансів і кредиту в коледжі такої педагогічної технології, як задачна. Реалізація в навчальному процесі, а потім і в практичній діяльності виробничих функцій потребує сформованих знань,

умінь і компетенцій. Показовим є те, що їх зміст вимагає від майбутніх фахівців загальної, особистісної і суспільної культури.

У процесі дослідження виявлено, що зміст навчальних дисциплін загальноосвітньої, гуманітарної, природничо-наукової та загальноекономічної, а також професійної підготовки має практичну спрямованість. У ньому закладено значний потенціал для формування професійної культури майбутніх фінансистів.

У статті розглянуто сутність культурологічного підходу та зроблено висновок, що формування професійної культури майбутніх фахівців має здійснюватися у відповідному культурно-освітньому середовищі.

Ключові слова: професійна освіта, професійна культура, культурологічний підхід, задачна технологія, вищий навчальний заклад, коледж, майбутній фінансист, молодший спеціаліст.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИНАНСАМ И КРЕДИТУ В КОЛЛЕДЖАХ

В статье освещаются актуальные для профессионального образования вопросы формирования профессиональной культуры младших специалистов по финансам и кредиту в колледжах. Впервые сделан достаточно подробный анализ их образовательно-квалификационной характеристики и образовательно-профессиональной программы с позиций компетентностного и культурологического подходов.

Автор обращает внимание на то, что образовательно-квалификационная характеристика отражает структурно-функциональную модель младшего специалиста по финансам и кредиту, компонентами которой являются их производственные функции: финансовая, экономическая, учетная, организационно-производственная, технико-информационная, аналитическая и организационная. Содержание каждой функции раскрыто через ряд задач, обобщенных и визуализированных исследователем в статье в виде таблицы. Их

анализ дает возможность сделать вывод, что вполне логичным является использования в профессиональной подготовке младших специалистов по финансам и кредиту в колледже такой педагогической технологии, как задачная. Реализация в учебном процессе, а затем и в практической деятельности производственных функций требует сформированных знаний, умений и компетенций. Показательно, что их содержание требует от будущих специалистов общей, личностной и общественной культуры.

В процессе исследования выявлено, что содержание учебных дисциплин общеобразовательной, гуманитарной, естественнонаучной и общеэкономической, а также профессиональной подготовки имеет практическую направленность. В нем заложен значительный потенциал для формирования профессиональной культуры будущих финансистов.

В статье рассмотрена сущность культурологического подхода и сделан вывод, что формирование профессиональной культуры будущих специалистов должно осуществляться в соответствующей культурно-образовательной среде.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессиональная культура, культурологический подход, задачная технология, высшее учебное заведение, колледж, будущий финансист, младший специалист.

FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE FACTORS FROM FINANCES AND CREDIT IN COLLAGES.

The article covers the issue of formation of professional culture of junior specialists in finance and credit in colleges for vocational education. For the first time, a thorough analysis of their educational qualification characteristics and educational and professional program from the standpoint of competence and cultural approaches has been made.

The author draws attention to the fact that the educational and qualifying characteristics reflect the structural and functional model of the junior finance and credit specialist, whose components are their production functions: financial, economic, accounting, organizational and production, technical, information,

analytical and organizational. The content of each function is disclosed through a series of tasks summarized and visualized by the researcher in an article in the form of a table. Their analysis makes it possible to conclude that it is quite logical to use in the training of junior finance and credit specialists in a college such pedagogical technology as a task. The realization of the production functions in the educational process, and then in the practical activity, requires the generated knowledge, skills and competencies. It is significant that the content also requires future specialists of general, personal and public culture.

In the process of research, it was revealed that the content of educational disciplines of general educational, humanitarian, natural-science and general economic, as well as vocational training has a practical focus. It has significant potential for the formation of a professional culture of future financiers.

The article considers the essence of the culturological approach and concludes that the formation of the professional culture of future specialists should be carried out in the appropriate cultural and educational environment.

Key words: professional education, professional culture, culturological approach, task technology, higher education institution, college, future financier, junior specialist.

Постановка проблеми. Спеціальність «фінанси і кредит» вважається елітною спеціальністю не тільки в Україні, але й в усьому світі. Актуальність підготовки фахівців-фінансистів обґрунтована динамічними процесами у політичному та економічному житті країни. Заснування нових підприємств, фінансово-кредитних установ, страхових, інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів, реформування та вдосконалення механізму функціонування державних фінансових органів створює об'єктивні передумови для стійкого попиту на фахівців з фінансів і кредиту. Їхня професійна підготовка за галуззю знань 0305 «Економіка і підприємництво» спеціальності 5.03050801 – «фінанси і кредит» кваліфікації – молодший спеціаліст з фінансів і кредиту здійснюється за тимчасовою освітньо-

професійною програмою, розробленою методичною комісією з економіки та підприємництва Міністерства освіти і науки України та Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана і має свою специфіку, тобто характерну особливість, своєрідність[**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**, с. 639].

Мета статті. Визначити особливості формування професійної культури майбутніх молодших спеціалістів з фінансів і кредиту у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, зокрема в коледжах економічного спрямування.

Аналіз результатів останніх досліджень показав, що питання професійної підготовки майбутніх економістів у вищій школі вивчали: Н. Баловсяк, Є. Іванченко, С. Лазаренко, В. Стасюк, Т. Поясок, О. Шаманська, І. Шерстньова. Треба відзначити, що серед дисертаційних досліджень професійної підготовки майбутніх економістів, є наукові праці, в яких порушуються питання формування в них різних видів культури. Зокрема, це праці: М. Коляди, О. Оршанського (інформаційної), О. Матеюк (екологічної), І Тарасової (економічної).

Однак дисертацій з проблем формування професійної культури майбутніх фінансистів сьогодні обмаль. У відкритій інформаційній базі дисертаційних досліджень нами знайдено дисертацію О. Ханукаєвої з проблеми підготовки майбутніх фінансистів у закладах середньої професійної освіти. Окремі аспекти формування професійної культури майбутніх фінансистів розглянуто в статтях О. Глухової, І. Горшунової, Т. Наволокіної. З огляду на те, що за даними портала Osvita.com.ua професійну підготовку молодших спеціалістів за напрямом «Економіка, фінанси, підприємництво» станом на початок 2014-2015 навчального року в Україні здійснювали 383 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації (коледжі і технікуми), ця проблема в сучасній Україні є актуальною.

Виклад основного дослідницького матеріалу. Професія фінансиста набула поширення на всьому пострадянському просторі з початку 90-х років минулого століття, коли стала активно розвиватися банківська система та інші

фінансові установи. На сьогодні вже склалася певна корпоративна культура професійної спільноти фінансистів, викристалізувалися вимоги до них, які весь час трансформуються внаслідок соціально-економічного розвитку країни, що потребує їх врахування в професійній підготовці в навчальних закладах I-II рівнів акредитації – коледжах і технікумах. Молодші спеціалісти з фінансів і кредиту є фахівцями з базовими знаннями фундаментальних наук в обсязі, необхідному для освоєння загально-професійних дисциплін, та інформатики й сучасних інформаційних технологій, що уможлиблюють роботу з комп'ютером, із базами статистичних даних, застосування програмних засобів та Інтернет-ресурсів, орієнтацію в комп'ютерних мережах, обробку, використання і передачу інформації. Їм притаманне розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей, а також природи, оперування основними соціологічними та культурологічними поняттями на рівні тлумачення й використання в повсякденному житті, тобто зі сформованим належним рівнем загальної культури [2].

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці (ОКХ) підготовки молодшого спеціаліста за спеціальністю «фінанси і кредит» зазначається, що цей фахівець є особистістю, яка має належний інтелектуальний потенціал для широкого вибору конкретних напрямів практичної діяльності, виконання виробничих завдань, володіє умінням самостійно продовжувати навчання. Характерними для нього є уміння аналізувати й оцінювати основні напрями державно-правового розвитку українського суспільства в контексті світової історії, застосовувати здобуті знання в професійній діяльності; складні явища суспільного життя, пов'язувати теоретичні проблеми з вирішенням практичних завдань; використовувати економічні закони у процесі господарської діяльності. Він повинен мати високі моральні якості, вміння приймати професійні рішення з урахуванням їх соціальних наслідків. На ринку праці фінансист розглядається як фахівець широкого профілю із сформованим структурно-логічним мисленням, який вміє визначати негативні фактори в житті людини природного, техногенного, соціально-політичного і воєнного

характеру та вживати заходи щодо індивідуального та колективного захисту людини від них; використовувати економічні та виховні важелі впливу на природокористувачів, а тому він є однією із ключових фігур управління фінансово-економічними процесами на мікро- та макрорівні. Отже, як в ОПП, так і в ОКХ підготовки молодших спеціалістів з фінансів і кредиту культурологічний компонент закладено первісно, що є однією з особливостей їхньої професійної підготовки в коледжі. Проте, вивчення педагогічного досвіду, власні спостереження свідчать, що в педагогічній практиці, формування професійної культури майбутніх фахівців фінансової справи здійснюється епізодично, здебільшого в позанавчальний час.

Водночас доцільно зауважити, що специфіка підготовки молодших спеціалістів із зазначеної спеціальності пов'язана з виконанням ними низки виробничих функцій: фінансової, економічної, облікової, організаційно-виробничої, технічно-інформаційної, аналітичної, організаційної. Кожна функція реалізується через виконання типових задач діяльності, які ми згрупували в таблиці 1 і це вказує на використання задачного підходу в розробленні ОПП як окрему її специфічність.

Таблиця 1

Функції майбутнього молодшого спеціаліста з фінансів і кредиту та типові задачі їхньої професійної діяльності

Функції	Типові задачі діяльності
Фінансова функція	Організація фінансово-господарської діяльності підприємств: вибирати раціональні методи організації фінансово-господарської діяльності, ефективного використання фінансових і кредитних ресурсів організацій і підприємств; здійснювати всі фінансові, кредитні і розрахункові операції, застосовувати заходи щодо зміцнення касової, розрахункової і платіжної дисципліни; складати декларації, розрахунки з податків загальнодержавного і місцевого призначення; результати підприємств і організацій, а також організувати страхову роботу.
Економічна функція	Визначення матеріальних і трудових ресурсів та ефективності їх використання; організація виробництва; планування господарсько-фінансової діяльності підприємства та фінансових показників.
Облікова функція	Складання, приймання, перевірка та бухгалтерська обробка документів, ведення синтетичного й аналітичного обліку; ведення статистичного обліку, використання статистичних методів обробки економічної інформації; складання фінансової звітності підприємств і організацій; ведення податкового обліку і визначення цін.
Організаційно-	Дотримання Законів України та інших нормативних актів, що регулюють

виробнича функція	господарську діяльність підприємств.
Технічно-інформаційна функція	Використання персональних електронно-обчислювальних машин (ПЕОМ) у середовищі автоматизованого робочого місця (АРМ) фінансиста; комп'ютерної техніки та інших технічних засобів.
Аналітична функція	Аналіз господарсько-фінансової діяльності підприємства через забезпечення інформаційної бази даних; використання різної методики аналізу показників господарсько-фінансової діяльності.
Організаційна функція	Організація обліку і звітності відповідно до документообігу, дотримання встановлених правил і форм обліку; організація роботи матеріально відповідальних осіб; дотримання правил зберігання документів і організація архіву підприємства та організація зовнішньоекономічних відносин; реформування і впровадження бізнесу на підприємствах; контроль за дотриманням нормативних актів з методології бухгалтерського обліку та збереженням, ефективним використанням ресурсів підприємств.

Особистісна культура, за визначенням Є. Сірого, це – «сутність особистих взірців поведінки, методів діяльності, продуктів діяльності, ідей, думок»[7]. Її формування в коледжі здійснюється через опанування низки вмінь: використовувати методи аналізу, наприклад, складних явищ суспільного життя, пов'язувати теоретичні проблеми з вирішенням практичних завдань; оперувати основними соціологічними та культурологічними поняттями на рівні тлумачення й використання в повсякденному житті; орієнтуватись у комп'ютерній мережі, обробляти, використовувати і передавати інформацію, працювати із системами керування базами даних; володіти іноземною мовою в обсязі тематики, зумовленої професійними потребами тощо.

Суспільна культура це – «сукупність творінь, цінностей, способів поведінки, які прийняті і визнані суспільством» [7]. Її формування здійснюється в процесі засвоєння майбутніми фінансистами базових уявлень про основи філософії, психології, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до естетичних цінностей; знань вітчизняної історії, економіки; розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності, а також розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей, природи, необхідності та дотримання правил безпеки життєдіяльності; засвоєння екологічної грамотності тощо.

Таким чином, ОКХ молодших спеціалістів зі спеціальності «фінанси і

кредит» в своїй основі передбачає формування в них як особистісної, так і суспільної культури, що має здійснюватися через функціональні одиниці, які є «складовими культурних систем, – це елементи або риси – предмети, які відіграють важливу роль у багатьох сферах суспільного життя, навколо яких концентрується і створюється комплекс інших предметів, ідей» [7]. Учені-соціологи зазначають, що елементи культури набувають таких форм: мови як системи знаків, наділених певним значенням, які використовуються для збереження, передачі, перетворення інформації; цінностей, вірувань, переконань; норм, вимог до поведінки; зразків поведінки, звичаїв, традицій[3; 7].

Як зазначалося вище, вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та професійної підготовки установлюються ОПП як нормативним документом, у якому окреслюється нормативний зміст навчання. Ми вважали за доцільне проаналізувати його з метою виявлення потенціалу [2] формування професійної культури у майбутніх молодших спеціалістів з фінансів і кредиту. Так, ОПП установлює: нормативний зміст навчання у вищих навчальних закладах, обсяги і рівень його засвоєння; перелік нормативних навчальних дисциплін; рекомендованих вибіркових дисциплін; форми державної атестації. Варіативна частина ОПП включає в перелік рекомендованих для вибору вищим навчальним закладом дисциплін, обсяги навчального часу і форми контролю за такими циклами: дисципліни гуманітарної підготовки – 756 годин; дисципліни природничо-наукової та загальноекономічної підготовки – 756 годин; дисципліни професійної (1296 годин) та практичної (540 годин) підготовки за спеціальностями, дисципліни за вибором навчального закладу (945 годин). Цикл загальноосвітньої підготовки – 19 навчальних дисциплін загальним обсягом 1840 годин. Докладний зміст загальноосвітньої підготовки майбутніх фінансистів з числа осіб, які мають базову загальну середню освіту, вказує на таку специфіку коледжів – виконання подвійної функції: надання молоді повної загальної середньої освіти з одночасною підготовкою її до професійної діяльності відповідного економічного спрямування.

У контексті нашого дослідження вважаємо необхідним проаналізувати дану частину навчального плану з позицій культурологічного підходу як конкретно-наукової методології «пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти через призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, котрий відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими смислами і слугують людині, котра вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей» [4]. З огляду на суть даного концепту можна дійти висновку, що використання культурологічного підходу до формування професійної культури майбутніх фінансистів передбачає створення культурного середовища в навчальному закладі, в якому відбувається процес їхньої професійної підготовки, громадянського становлення, розвитку особистості з культурними установками тощо, а навчальні дисципліни є частиною цього середовища. Водночас Е. Загвязинська зазначає, що «конкретне освітнє середовище може і повинно мати свою специфіку, неповторне обличчя, модель, тобто варіативну частину відповідно до конкретних цілей і завдань, дотичних із соціальним замовленням регіону, міста, мікрорайону, батьківською громадськістю» [5, с. 28].

За Г. Баллом і В. Медінцевим, до становлення, функціонування й розвитку особистості причетні три типи модусів культури: всезагальний (загальнолюдський); особливий (зокрема, етнічні, суперетнічні, субетнічні, а також властиві професійним, віковим, гендерним та іншим компонентам соціуму, включно з малими групами, наприклад, сім'ями); індивідуальний [1, с. 10]. В останньому випадку мається на увазі насамперед особлива культура, властива певній соціальній спільноті – будь то студентська група, навчальний заклад в цілому або професійна спільнота, причетним до якої стає майбутній фахівець ще на студентській лаві.

Таким чином, виходячи з того, що різноаспектна людська діяльність є культуровідповідною, кожна навчальна дисципліна, що вивчається студентами в процесі професійної підготовки в коледжі, в своєму змісті несе великий потенціал для формування загальної і професійної культури, поліпшення якості

особистості. Розглядаючи зміст ОПП, за якою здійснюється професійна підготовка майбутніх фахівців з фінансів і кредиту, через призму культури, слід додати, що вона складається з двох частин – нормативної і варіативної, а тому може цілком відображати особливості культурно-освітнього середовища коледжу. Загальний обсяг навчального часу, передбачений на підготовку молодших спеціалістів у них, становить 4320 годин. На практичні, лабораторні роботи, навчальну і виробничу практику відведено 1998 годин, тобто 46,3% від усього обсягу навчального часу. Нормативну частину ОПП складають нормативні, тобто обов'язкові для вивчення дисципліни, обсяги навчального часу і форми контролю за циклами гуманітарної підготовки, а варіативна частина призначена для забезпечення індивідуалізації фахової підготовки випускників.

Результат аналізу ОПП вказує на те, що в них закладено значний потенціал для реалізації культурологічного підходу як сукупності «теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов із засвоєння і трансляції» професійних «цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію» [6, с. 167] майбутнього фінансиста в професійній діяльності. Вважаємо, що з огляду на це, педагогічно доцільним буде виділення послідовних дій у професійній підготовці студентів, спрямованих на формування професійної культури, а саме: цілеспрямованості у досягненні поставленої перед собою мети; удосконалення навичок планування та прогнозування життєтворчості; виявлення особистих інтересів, ідеалів студентів і озброєння їх у навчально-виховному процесі вмінням втілювати у життя; стимулювання активності у різних видах діяльності; мотивація опанування обраною професією; позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Принагідно зазначити, що із багатьох завдань, які стоять перед навчально-виховним закладом, треба вміти вибрати основні, від розв'язання яких залежить успіх роботи педагогічного колективу коледжу.

Здійснений аналіз особливостей формування професійної культури майбутніх фахівців з фінансів і кредиту в вищих навчальних закладах I-II рівнів

акредитації, зокрема, коледжах, уможлиблює узагальнення її особливостей:

освітньо-професійна програма їхньої професійної підготовки розроблена на основі компетентнісного та культурологічного підходів до організації навчально-виховного процесу і передбачає використання задачної технології;

освітньо-кваліфікаційна характеристика відображає структурно-функціональну модель випускника коледжу як особистості з інтелектуальним потенціалом, умінням самостійно продовжувати навчання і виконувати виробничі функції: фінансову, економічну, облікову, організаційно-виробничу, технічно-інформаційну, аналітичну і організаційну. Їх можна розглядати як взаємозв'язані та взаємозалежні компоненти цієї моделі;

навчальні дисципліни загальноосвітньої, гуманітарної, природничо-наукової та загальноекономічної, а також професійної підготовки мають значний потенціал для формування професійної культури, що доведено результатами наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених;

формування загальної і професійної культури майбутніх фахівців має здійснюватися у відповідному культурно-освітньому середовищі.

Перспективу подальшого дослідження, заявленої вище проблеми, вбачаємо в розробленні структури культурно-освітнього середовища коледжу для підвищення якості підготовки майбутніх молодших спеціалістів з фінансів і кредиту.

Література

1. Балл Г. О., Медінцев В. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи / Г.О.Балл, В.О.Медінцев // Горизонти освіти. – 2011. – № 3. – С. 7–14.

2. Варіативна частина освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки молодших спеціалістів за галуззю знань 0305 «Економіка і підприємництво» спеціальності 5.03050801 «фінанси і кредит», розглянуто і схвалено на засіданні педагогічної ради Київського фінансово-економічного коледжу Національного університету державної податкової служби України. Протокол від 30.08.2010 р. № 1.

3. Дворецька Г. В. Соціологія. Навчальний посібник / Г. В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
4. Економічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gufo.me/dict/economics_dict/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4
5. Загвязинская Э. В. Управление развитием культурно-образовательной среды гимназии / Э. В. Загвязинская. – М. : Сентябрь, 2007. – 160 с.
6. Колмогорова И.В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя / И.В. Колмогорова // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 163 – 167.
7. Сірій Є. В. Соціологія / Євген Володимирович Сірій. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
8. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).

Literatura

1. Ball G. O., Myedincev V. O. Osoby`stist`yakindy`vidual`ny`jmoduskul`tury` i yakintegraty`vnayakist` osoby` / G.O.Ball, V.O.Myedincev // Gory`zonty` osvity`. – 2011. – # 3. – S. 7–14.
2. Variaty`vnachasty`naosvitn`o-kvalifikacijnoyixaraktery`sty`ky` pidgotovky` molodshy`xspécialistivzagaluzzyuznan` 0305 «Ekonomika i pidpry`emny`czstvo» special`nosti 5.03050801 «finansy` i kredy`t», rozglyanuto i sxvalenonazasadannipedagogichnoyirady` Ky`yivs`kogofinansovo-ekonomichnogokoledzhu Nacional`nogouniversy`tetuderzhavnoyipodatkovoyisluzhby` `Ukrayiny`. Protokolvid 30.08.2010 r. # 1.
3. Dvorecz`ka G. V. Sociologiya. Navchal`ny`jposibny`k / G. V. Dvorecz`ka. – K.: KNEU, 2002. – 472 s.
4. Ekonomichny`jslovnny`k. – [Elektronny`jresurs]. – Rezhy`mdostupu: https://gufo.me/dict/economics_dict/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4

5. Zagvyazy`nskaya Э. V. Upravleny`erazvy`ty`emkul`turno-obrazovatel`nojsredygy`mnazy`y` / Э. V. Zagvyazy`nskaya. – M. : Sentyabr`, 2007. – 160 s.
6. Kolmogorova Y`. V. Kul`turology`chesky`jpodxod k formy`rovany`yupedagogy`cheskoj kul`turьluchy`telya / Y`.V.Kolmogorova // Y`zvesty`yaUral`skogogosudarstvennogouny`versy`teta. – 2008. – # 60. – S. 163 – 167.
7. Siry`jYe. V. Sociologiya / YevgenVolody`my`rovy`chSiry`j. – K.: Atika, 2004. – 480 s.
8. Suchasny`jslovny`kinshomovny`xsliv: bly`z`ko 20 ty`s. sliv i slovopoluchen` / uklaly`: O. I. Skopenko, T.V. Cy`mbalyuk. – K.: Dovira, 2006. – 789 s. – (Slovny`ky` Ukrayiny`).